

وزارت علوم ، تحقیقات و فناوری

دانشکده موسیقی

اجرای پایانی (پایان نامه) جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته نوازندگی موسیقی ایرانی

موضوع نظری

بررسی شیوه های مکتوب آموزش نی و آرائه ی شیوه ای نوین

استاد راهنمای بخش نظری

امیر حسین اسلامی

موضوع عملی

نوازندگی سازنی (شامل تکنوازی ،گروه نوازی ، جواب آواز)

استاد راهنمای بخش عملی

محمود بالنده

نگارش و تمقیق

سعید رضا دولت زارعی

بهمن ماه ۱۳۹۰

Ministry of Science Research & Technology

University of Art

Faculty of music

Dissertation for the Degree of Master of Arts in

(Orchestral Instrument Performance)

Practical Subject :

Performance of the Ney (contains of : solo , Ensemble , Javab-eAvaz)

Supervisor:

Mahmood Balande

Theoretical Subject :

Instruction written methods of teaching the Ney and presenting a new method

Supervisor:

Amir Hossein Eslami

Prepared by :

Saeid Reza Dolatzarei

Academic Year :

February 2012

چکیده:

هدف اصلی این پایان نامه بررسی مشکلات آموزشی متد های نی بوده که به طور رایج در آموزشگاه های موسیقی تهران تدریس می شوند و با توجه به پیشینه کم این متدها و نیاز به تجدید نظر لازم است تا این متدها بررسی شوند . در حال حاضر دو متد اصلی استادان کیانی نژاد و افشارنیا تحت عنوان شیوه نی نوازی و آموزش نی (مقدماتی) در آموزشگاه های تهران مورد آموزش قرار می گیرند . این متدها چندین بار تجدید چاپ شده اند ولی به ندرت تصحیح گشته اند . طی آماري که از آموزشگاه های تهران گرفته شده برخی مشکلات در این متدها وجود دارند و در این پایان نامه سعی بر این است این مسائل مورد بررسی قرار گیرند :

- آیا متد های موجود برای ساز نی کافی است ؟
- مشکلات در متدهای موجود چیست ؟
- آیا ارائه متد جدید برای این ساز لازم است ؟
- آیا ارائه متدهای موجود توانسته اند هنرجویان را با موسیقی ایرانی آشنا کنند ؟

در پایان نیز با جمع بندی نظرات مدرسین ساز نی ، متدی مبتنی بر ردیف دستگاهی ایرانی پیشنهاد شده است.

واژه های کلیدی :

تجزیه و تحلیل متدها ، متد آموزشی ، ردیف موسیقی ایرانی

تقدیم به همسر م بہ پاس ہمراہی و ہمدلی ہائش

تشکر:

مراتب سپاس خودم را تقدیم اساتید محترم و گرانقدری می کنم که در طول تحصیل از محضرشان بهره

مند گشتم:

استاد محمد علی کیانی نژاد

استاد عبد النقی افشارنیا

دکتر حمید رضا اردلان

و

آقای شریف لطفی

در طول تدوین رساله نیز از وجود آقایان امیر اسلامی و محمود بالنده ، بسیار بهره مند شدم که بدین

وسیله قدر دانشان هستم .

طرح مسأله

تعداد کتابهایی که تا به حال در مورد آموزش ساز نی تالیف یافته اند از تعداد انگشتان دودست تجاوز نمی کنند، به همان اندازه تعداد هنرجویانی که به طور جدی آموزش این ساز را فرا می گیرند نیز اندک می باشد. گواه این ادعا اندک بودن نوازندگان نی نسبت به سایر سازها در دانشگاه ها و مراکز آکادمیک موسیقی می باشد. در آموزشگاههای آزاد موسیقی نیز تعداد هنرجویان ساز نی، از پنج یا شش نفر بیشتر نمی شوند.

برخی از مدرسین در هفت یا هشت آموزشگاه به تدریس این ساز می پردازند و برخی دیگر علاوه بر آموزش نی از یک ساز دیگر برای آموزش در کنار این ساز بهره می گیرند (نی و دف، نی و سه تار، نی و دیوان و)

بر طبق تحقیقات به عمل آمده تنها ۲۰٪ از هنرجویان ساز نی تا مرحله آموزش ردیف موسیقی ایرانی پیش می روند و ۸۰٪ دیگر در همان ماههای ابتدایی آموزش، فراگیری این ساز را رها می کنند. در مقایسه با سازهای دیگر تعداد هنرجویانی که آموزش را رها می کنند بیشتر است، می توان اینگونه مطرح کرد که اخذ صدای مطلوب از ساز و همچنین اجرای فواصل منطبق بر فواصل موسیقی دستگامی ایرانی در مراحل اولیه نوازندگی، برای نوازندگان نی مشکل تر از سازهای دیگر است و یا کافی نبودن متدهای آموزشی از لحاظ کمی و نداشتن رپرتواری مشخص براساس تکنیکهای اجرایی ساز نی، نوازندگان را در ادامه دچار مشکل می کند. از سوی دیگر میتوان به این نکته اشاره کرد که، هیچ یک از متدهای آموزشی سازهای ایرانی، برای مخاطبین با مقاطع سنی مشخص طراحی نشده اند (زیر ۷ سال، بین ۷ تا ۱۵ سال، ۱۵ تا ۴۰ سال و ۴۰ سال به بالا) همین امر باعث شده تا اکثر نویسندگان این متدها، با طیف گسترده ای

مخاطبین مواجه باشند در نتیجه اجرای برخی دروس برای عده ای از هنر جویان مناسب و برای عده ای دیگر مشکل به نظر می رسد.

برای بررسی این موضوع در ابتدا آموزشگاههای آزاد موسیقی در شهر تهران که دارای کلاسهای تحت عنوان آموزش ساز نی بودند، از سایر آموزشگاهها تفکیک شده اند در بخش اول توضیحاتی همراه با نمودارهای آماری عنوان شده است .

با مدرسین تعدادی از این آموزشگاه ها قرار ملاقاتی گذاشته شد و با ارائه فرمهای نظر سنجی کتابهای آموزشی مورد استفاده آنان مورد نقد و بررسی قرار گرفت . از بین کتابهای آموزشی ، کتاب « شیوه نی نوازی» تألیف استاد محمد علی کیانی نژاد و «آموزش نی» تألیف استاد عبدالنقی افشار نیا به علت استقبال گسترده نوازندگان مورد نقد و بررسی قرار گرفت . باید عنوان کرد هر دو کتاب عنوان شده تاثیر بسیار زیادی در آموزش ساز نی داشته اند و تمامی نوازندگان ساز نی به نوعی پیشرفت خود را مرهون تلاشهای ارزنده ی دو استاد بزرگوار آقایان کیانی نژاد و افشار نیا می دانند . در بخش دوم سوالهای مطرح شده و پیشنهادات و انتقادات مدرسین مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است . در بخش سوم با استفاده از مجموع نظرات و پیشنهادات مدرسین ، متد آموزشی در چهار جزوه پیشنهاد شده است و از آنجایی که هر پیشنهادی دارای نقاط ضعفی نیز هست متد پیشنهادی نیز از این امر مستثنا نخواهد بود .

بیان دیدگاه ها و نظرات در مورد نقد و بررسی کتاب ها شخصی نبوده و با استفاده از تجربیات و نظرات مدرسین ساز نی و طی ارائه پرسشنامه به صورت تحقیق میدانی انجام گرفته است.

بخش اول

به منظور دستیابی به آماری دقیق در مورد وضعیت آموزش سازه‌ها در آموزشگاه‌های شهر تهران، در شروع تحقیق، سازمان توسعه و گسترش فعالیتهای هنری لیست کامل آموزشگاه‌های موجود در تهران را در اختیار نگارنده قرار داد. با توجه به گستره وسیع شهرنشینی و سهولت در امر تحقیق، شهر تهران به پنج منطقه شمال، جنوب، غرب، شرق و مرکز تقسیم بندی شد. از ۱۵۰ آموزشگاهی که در لیست ذکر شده بود با ۱۰۵ آموزشگاه تماس حاصل شد. تعداد آموزشگاهها و مناطق شهری به شرح زیر می باشد:

منطقه شمال (شریعی از سیدخندان به سمت شمال، سهروردی شمالی، سعادت آباد، پاسداران و نیاوران) تعداد آموزشگاههایی که مورد بررسی قرار گرفت ۲۶ آموزشگاه می باشد.

منطقه جنوب (چهارراه ولیعصر به سمت جنوب، نازی آباد- کارگر جنوبی میدان انقلاب به سمت جنوب) تعداد آموزشگاههایی که مورد بررسی قرار گرفت ۳ آموزشگاه می باشد.

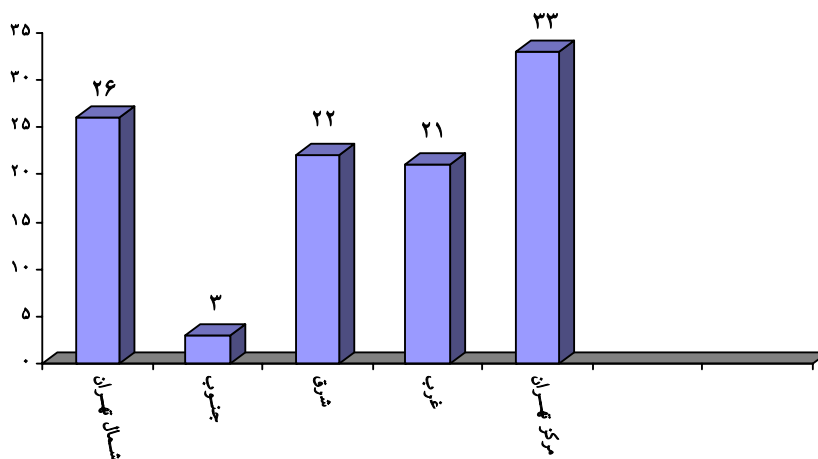
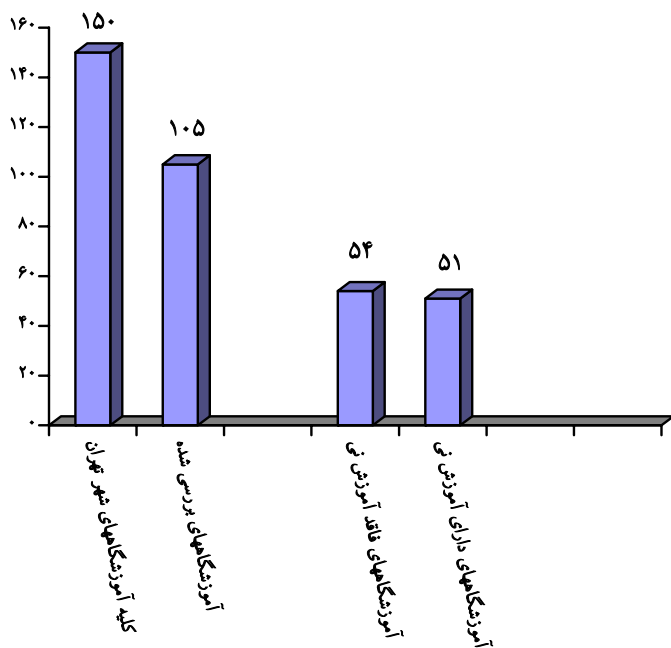
منطقه شرق (رسالت، تهرانپارس، پیروزی، خاوران) تعداد آموزشگاههایی که مورد بررسی قرار گرفت ۲۲ آموزشگاه می باشد.

منطقه غرب (صادقیه، پونک، جنت آباد، شهران، شهرک غرب) تعداد آموزشگاههایی که مورد بررسی قرار گرفت ۲۱ آموزشگاه می باشد.

مرکز تهران (ولیعصر، یوسف آباد، ستارخان، آزادی، انقلاب- مطهری، گیشا) تعداد آموزشگاههایی که مورد بررسی قرار گرفت ۳۳ آموزشگاه می باشد.

از تعداد ۱۰۵ آموزشگاهی که در نمونه آماری مورد بررسی قرار گرفت تنها ۵۱ آموزشگاه با کلاس

هایی تحت عنوان آموزش سازنی فعالیت داشتند:

نمونه آماری آموزشگاههای شهر تهران براساس مناطق پنج گانه شهری:

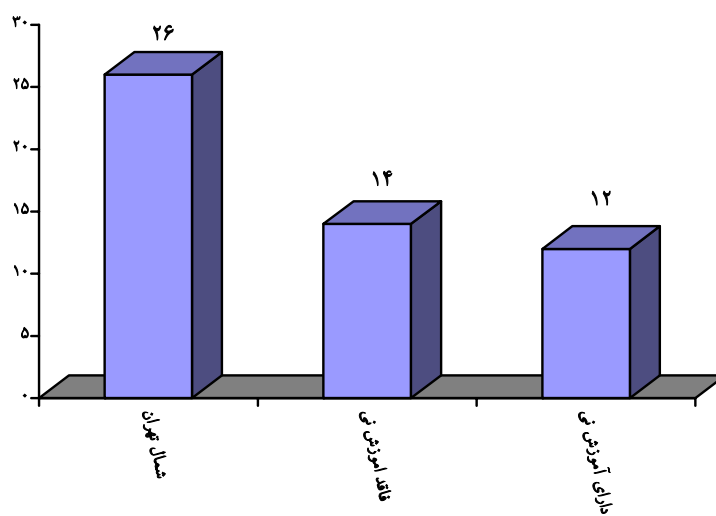
شمال تهران از تعداد ۲۶ آموزشگاه ۱۲ آموزشگاه

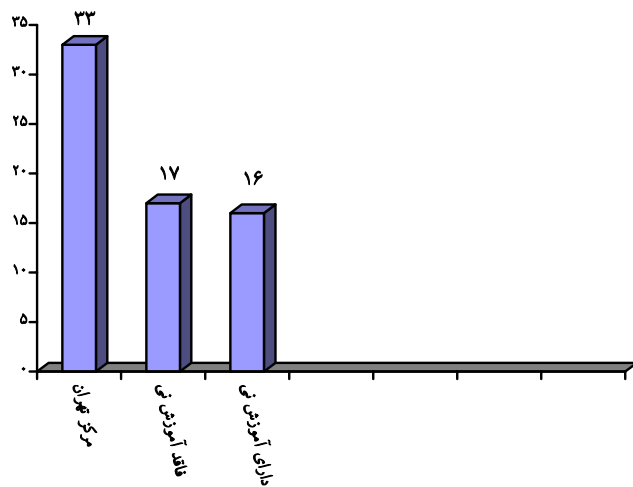
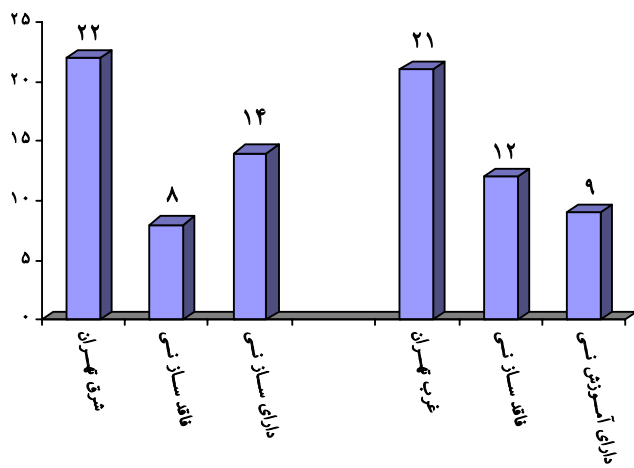
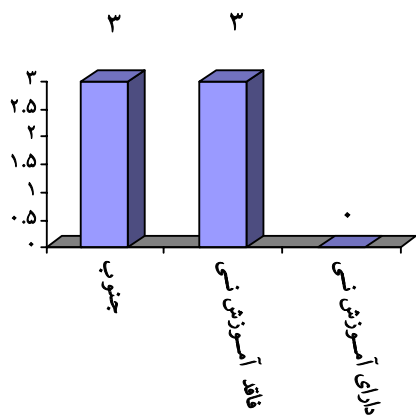
جنوب تهران از تعداد ۳ آموزشگاه ۰ آموزشگاه

شرق تهران از تعداد ۲۲ آموزشگاه ۱۴ آموزشگاه

غرب تهران از تعداد ۲۱ آموزشگاه ۹ آموزشگاه

مرکز تهران از تعداد ۳۳ آموزشگاه ۱۶ آموزشگاه

بخش دوم

پس از بررسی آموزشگاه های موجود در شهر تهران تعداد ۳۰ آموزشگاه از ۵۱ آموزشگاهی که دارای مدرس ساز نی بودند، برای تحقیق میدانی انتخاب شدند. به این صورت که به طور حضوری با مدرسین ساز نی در آموزشگاهها قرار ملاقات گذاشته شد و در مورد نحوه تدریس و متدهای آموزشی با ارائه فرم پرسش نامه ای که از قبل طراحی شده بود ، اطلاعاتی جمع آوری شد. بخشی از سئوالات پرسش نامه به صورت آماری مورد بررسی قرار گرفت و بخشی دیگر که نظرسنجی و تحلیل متدهای آموزشی رایج در مورد ساز نی بود ، به طور مجزا مورد نقد و بررسی قرار گرفت. برای تجزیه و تحلیل متدهای آموزش ساز نی ضروری به نظر می رسد که ابتدا ساز نی و امکانات اجرایی این ساز مورد بررسی قرار گیرد.

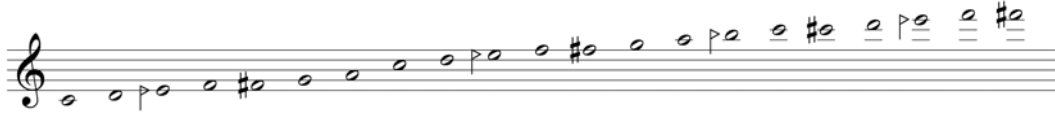
نی تنها ساز از خانواده سازهای بادی است که در موسیقی کلاسیک ایران مورد استفاده قرار می گیرد. نحوه اجرایی این ساز با سازهای مشابه در کشورهای دیگر کاملاً متفاوت می باشد. نی به طور عمودی بین دندانهای وسط از فک بالا قرار می گیرد و برای تولید صوت باید بخشی از دهان باز باشد بنابراین نمی توان از تکنیک نفس گردان (ممتد نواختن بدون وقفه) که در سازهای محلی مانند سرنا، بالابان، لله وا ، شمشال و ... متداول است بهره برد.

سازی که در موسیقی کلاسیک ایران مورد استفاده قرار می گیرد دارای هفت بند می باشد . پنج سوراخ روی ساز و یک سوراخ در پشت ساز قرار دارد. نی ها برای استفاده در ارکستر دارای اندازه های متفاوت می باشند . نی های کوتاهتر صدایی زیرتر از نی های بلندتر دارند. برای نام گذاری نی ها از دو روش استفاده می شود. تونیک و نمایان

محدوده صوتی نی :

اگر مبنا را نی Do دیاپازون در نظر بگیریم (برای نام گذاری نی ها مبنا را تونیک قرار داده ایم)

محدوده صوتی به این شکل خواهد بود :

در متدهایی که برای ساز نی نوشته شده اند، اکتاو اول را با عدد 1 نمایش می دهند؛ نام این محدوده صوتی ، «بم» می باشد. همان طور که مشاهده می شود ، در این محدوده ی صوتی نت Si وجود ندارد. اکتاو دوم را با عدد 2 نمایش می دهند که صدای اوج نامیده می شود . در متدهای موجود ، اکتاو اول و دوم هر دو در یک محدوده صوتی مشترک نوشته می شوند(در محدوده اکتاو اول) و وجه تمایز صداها فقط اعداد 1 و 2 می باشند.

پنج نت بالای خطوط حامل «غیث» نامیده می شود که معمولاً با عدد 3 مشخص می شود . این محدوده نیز از لحاظ نت نگاری ، یک اکتاو پایین تر نوشته می شود یعنی در محدوده اکتاو دوم. در متدهای رایج ساز نی برای پرهیز از خطوط اضافه بالای حامل ، از شیوه عدد گذاری استفاده می شود. یکی از پرسشهای به عمل آمده از مدرسین لزوم استفاده از اعداد بود که اکثراً نوشتن نت ها در محدوده صوتی خودشان را صحیح تر می دانستند . مانند تار و سنتور که محدوده بم آنها با خطوط اضافه در پایین حامل نوشته می شود.

برای بررسی صحیح تر، هر یک از مناطق صوتی را به طور جداگانه مورد بررسی قرار می دهیم.

محدوده صوتی دوم
(اوج)

محدوده صوتی سوم
(غیث)

محدوده صوتی چهارم
(پس غیث)

همان طور که مشاهده می کنید در محدوده های اول، دوم و سوم ، هفت نت نوشته شده است که محدوده اول و دوم یک اکتاو با یکدیگر اختلاف دارند و محدوده سوم با یک فاصله پنجم نسبت به محدوده دوم نوشته شده است .

در محدوده چهارم که صدای «پس غیث» نامیده می شود ، تنها پنج نت وجود دارد که یک اکتاو بالاتر از محدوده اول و دوم می باشد.

نحوه انگشت گذاری هر چهار محدوده صوتی ، مشترک می باشد و تنها با نوع دمیدن متفاوت می توان صداهای متفاوت را اخذ نمود.

دو نت پایانی محدوده دوم (صدای اوج) یعنی نت های Sol و La ، در ابتدای محدوده سوم (صدای غیث) عیناً تکرار می شوند ؛ پس برای وصل این دو محدوده به یکدیگر می توان از انگشت گذاری های متفاوت استفاده کرد. برای وصل محدوده اول (صدای بم) به محدوده دوم (اوج) ، به دلیل نداشتن نت Si در پایان محدوده صوتی اول ، کار کمی مشکل به نظر می رسد.

نوازندگانی که دارای تجربه و مهارت بالاتری باشند می توانند با تکنیک خاصی این صدا را تولید کنند. (برای اجرای Si بم با کشیدن لب به صورت ویراسیون بعد از نت La در صدای بم و با جمع کردن لبها

می توان نت Si بکار و Si کرن را قبل از نت Do ، در هر دو محدوده ی صوتی ایجاد کرد).
با مقایسه محدوده ی سوم (غیث) با محدوده چهارم (پس غیث) به این نتیجه می رسیم که سه نت Do،
Mi،Re در هر دو محدوده تکرار شده است و فقط نت Fa می باشد که منحصرأ در صدای پس غیث
وجود دارد.

برای وصل این دو منطقه صوتی می توان از انگشت گذاری های مختلف استفاده کرد اجرای
نتهای Do،Re در منطقه صوتی چهارم (پس غیث نسبت به محدوده صوتی سوم (غیث) ، دارای شفافیت
کمتری می باشد و معمولاً از نت Mi وارد محدوده چهارم می شوند.

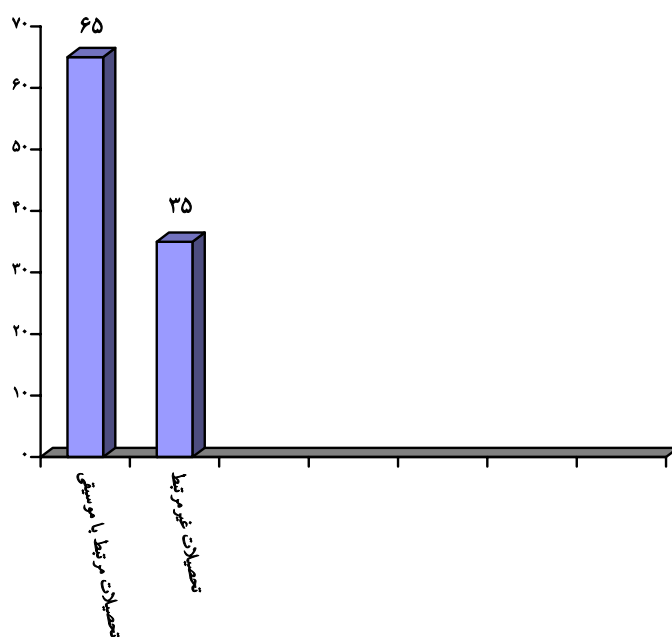
برخی از مدرسینی که عدد گذاری را روش درستی می دانند استفاده از آن را فقط برای مشخص کردن
انگشت گذاری نتهای مشترک در وصل صدای اوج به غیث و غیث به پس غیث اصولی می دانند.

از بین متدها و کتابهایی که در آموزشگاههای شهر تهران، مورد استفاده قرار می گیرد ، کتاب «شیوه نی
نوازی» تألیف استاد محمدعلی کیانی نژاد و «آموزش نی مقدماتی» تألیف استاد عبدالنقی افشارنیا بیشتر
مورد توجه مدرسین قرار دارد و متدهایی چون «نای هفت بند» تألیف آقای زینعلی، «تکنیک و نی» تألیف
آقای فریبرز حمیدی و «آموزش نی» تألیف آقای جاهد، توسط برخی از مدرسین آموزش داده می شود.
بنابراین به علت فراگیر بودن و جامعیت داشتن متدهای آقایان کیانی نژاد و افشارنیا این دو کتاب مورد نقد
و بررسی قرار می گیرد.

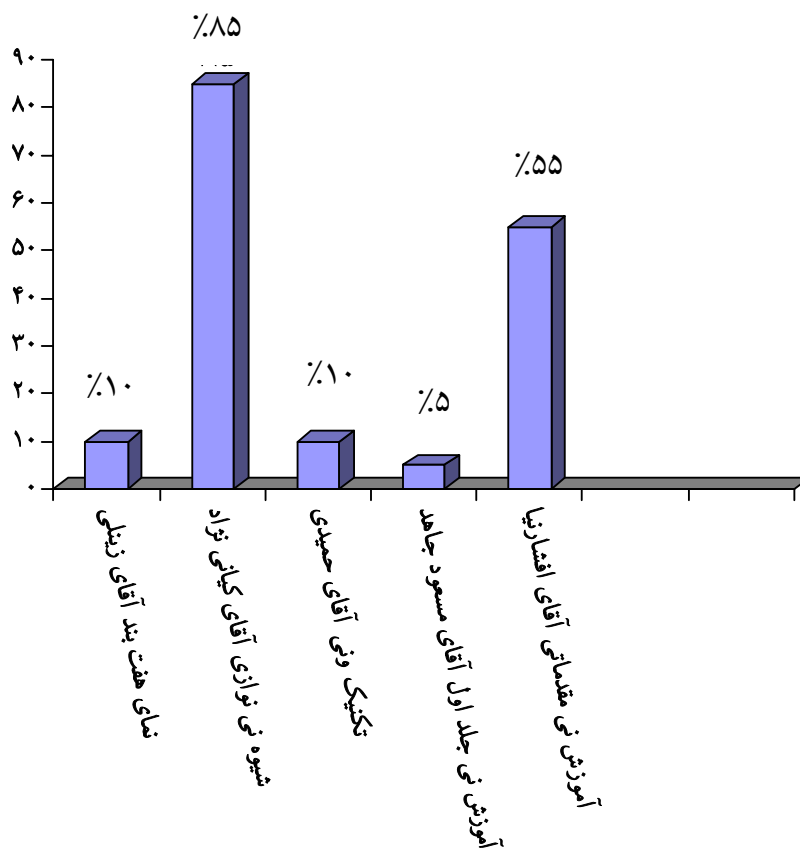
به منظور انسجام بخشیدن به موضوع، هر کدام از کتاب ها به صورت مجزا و برحسب موضوع خاص،
مورد نقد و بررسی قرار می گیرند.

سؤالاتی که به صورت آماری می توان بیان کرد به شرح زیر می باشد.

مدرسینی که دارای مدرک تحصیلی مرتبط و غیرمرتبط با موسیقی می باشند.

کتابهایی که برای آموزش نی مورد استفاده هنرآموزان قرار می گیرند

برخی مدرسین از چندین کتاب به طور همزمان استفاده می کنند .

«شیوه نی نوازی» تالیف استاد محمد علی کیانی نژاد، کتابی است که سالیان سال تجدید چاپ شده و بسیار مورد استقبال هنرآموزان و هنرجویان ساز نی قرار گرفته است. برای نقد و بررسی این کتاب از آخرین چاپ (چاپ هفدهم زمستان ۱۳۸۸) بهره گرفته شده است.

این کتاب شامل چندین بخش متفاوت می باشد. ابتدا کتاب شامل مطالبی در مورد دستگاه تنفس و نوع دمیدن در سازهای بادی و راهکارهایی جهت صداسازی در نی می باشد در بخش بعدی اندازه گیری و محاسبه و نحوه ساخت ساز نی مورد بررسی قرار می گیرد. پس از توضیحاتی در مورد محدوده صوتی و نحوه ردیف نوازی با نی، تئوری موسیقی همراه با اصطلاحات دوره تکمیلی آموزش داده می شود و در انتها دروس آموزشی مشتمل بر ۱۰۹ درس آموزش داده می شود. به همراه کتاب یک DVD تصویری آموزشی شامل اطلاعاتی در مورد آناتومی دستگاه تنفس و نحوه تنفس صحیح برای نوازندگی ساز نی در اختیار هنرجویان قرار می گیرد.

کتاب «آموزش نی، جلد اول، دستور مقدماتی و آواز ابوعطا» تالیف استاد عبدالنقی افشارنیا نیز بسیار مورد استقبال هنرآموزان و هنرجویان ساز نی قرار گرفته و بارها و بارها تجدید چاپ شده است. برای نقد و بررسی این کتاب، آخرین چاپ (چاپ نهم ۱۳۸۸) مورد استفاده قرار گرفته است. صفحات ابتدایی کتاب شامل تئوری مختصر و نحوه انگشت گذاری و نحوه دمیدن ساز نی به صورت تصویری می باشد. بخش اول دستور مقدماتی مشتمل بر ۸۳ درس می باشد در بخش دوم نیز آواز ابوعطا آموزش داده می شود.

جمعاً این کتاب شامل ۹۷ درس آموزشی می باشد. دو عدد CD شامل اجرای درسهای کتاب توسط آقای افشارنیا نیز برای هنرجویان همراه با کتاب در نظر گرفته شده است.